

Arkadiusz Cincio

HISTORIA MUZEUM W ZIELONEJ GÓRZE

Bieżący rok jest szczególny w dziejach zielonogórskiego muzeum, wiąże się bowiem z rocznicą jego sześćdziesięciolecia jako muzeum polskiego. „Gdy w 1945 roku do Zielonej Góry wkroczyła Polska – napisał prof. Andrzej Toczewski, dziesiąty w kolejności dyrektor tej placówki – muzeum miejskie nosiło nazwę Heimatmuseum i mieściło się w centrum miasta, w starym, XVIII-wiecznym budynku dawnej szkoły przy obecnej ul. Lisowskiego. Powstało w 1922 roku z inspiracji nauczyciela zielonogórskiego gimnazjum – dr Martina Klose /... [Jubileusz] / ...zmusza do refleksji, a jednocześnie uzmysławia misję, której efekty stanowią imponujący zapis różnorodnych dokonań, także w budowie tożsamości mieszkańców winnego grodu”¹.

Muzeum Ziemi Lubuskiej ma ciekawą i bogatą historię. Zaczęło funkcjonować jako muzeum niemieckie w roku 1922 pod nazwą Heimatmuseum, a jego powstanie wiązało się z obchodami 700-lecia Zielonej Góry. Muzea należące do tej klasy miały dokumentować historię i specyfikę małej ojczyzny tzw. Heimatu, który obejmował miasto i jego najbliższe okolice. Początki zbiorów zielonogórskiego muzeum sięgają jednak roku 1908, kiedy Albert Severin, mieszkaniec Zielonej Góry, przekazał Radzie Miejskiej swoją prywatną kolekcję. Zbiór ten, udostępniony do zwiedzania w lutym 1909 r., zawierał głównie eksponaty związane z rzemiosłem i tradycjami mieszczańskimi miasta².

Od momentu otwarcia zielonogórskiego Heimatmuseum aż do zakończenia II wojny światowej stanowisko kierownika muzeum w Zielonej Górze pełnił dr Martin Klose. Siedzibą instytucji był XIX-wieczny budynek, który pierwotnie pełnił funkcję kaplicy ewangelickiej³. Pierwsza wystawa związana

¹A. Toczewski, *Jubileuszowa refleksja*, „Museion” nr 7, 2000, s. 1.

²B. Kres, *Początki muzealnictwa okręgu zielonogórskiego*, [w:] Muzea w województwie zielonogórskim. Zielona Góra 1966, s. 9–10; A. Ciosk, *Historia muzeum w Zielonej Górze* (cz. 1) *Powstanie Heimatmuseum*, „Museion”, nr 6, 2000, s. 11; miejscem ekspozycji zbiorów A. Severina była siedziba Zarządu Miejskiego przy dzisiejszej ul. Sikorskiego.

³A. Ciosk, *Historia muzeum...* (cz. 1), s. 9–10; budynek przy ul. dr. Pieniężnego obecnie użytkowany przez kościół polsko-katolicki.

z jubileuszem powstania Zielonej Góry miała charakter okazjonalny. W latach 1923–1926 wykonano prace przystosowujące obiekt do celów ekspozycyjnych. Prezentacji dokonywano w porządku chronologiczno-tematycznym. W Heimatmuseum podejmowano również działania mające na celu powiększenie istniejących zbiorów zgodnie z profilem placówki. Największa część eksponatów pochodziła z darów, w związku z czym obok wartościowych zabytków znajdowały się przedmioty o znikomej wartości historycznej czy artystycznej. Charakter budynku, jak i muzealiów niejednokrotnie nie pozwalał jednak eksponować zbiorów według założonego wcześniej podziału na dziedziny nauki i okresy chronologiczne. Z tego powodu znaczne części ciągu wystawienniczego miały niejednolity i nieczytelny charakter. Fragmenty ekspozycji, które zawierały jednorodny i w miarę pełny zespół obiektów obrazujących poszczególne zagadnienia, były nazywane działami. Około roku 1930 w zielonogórskim muzeum funkcjonowały następujące działy: Dział Prehistoryczny prezentujący pradzieje Zielonej Góry i jej okolic od paleolitu do wczesnego średniowiecza, Dział Historyczno-Geograficzny, który miał ukazywać przeszłość Zielonej Góry (od średniowiecza do współczesności), a także dzieje i krajobraz mikroregionu zielonogórskiego, Dział Kościelny przedstawiał zabytki związane z życiem religijnym, posiadający najobfitsze zbiory Dział Rzemiosła i Cechów dokumentujący dzieje, tradycje i dorobek cechów zielonogórskich. Osobne aranżacje stanowiły grupy tematyczne, które pokazywały pokój mieszczański, izbę chłopską, wiodące dziedziny gospodarki (sukiennictwo i winiarstwo). W muzeum prezentowano również zbiór instrumentów muzycznych. Oprócz wystaw stałych organizowano ekspozycje czasowe, najczęściej z okazji ważnych dla miasta jubileuszy, dla uhonorowania poetów, pisarzy i artystów pochodzących z Zielonej Góry lub z nią związanych⁴.

W roku 1936 władze Zielonej Góry przyznały zielonogórskiemu muzeum dwa pokoje znajdujące się na terenie budynku szkolnego wzniesionego w latach 70. XVIII w. (budynek przy ul. K. Lisowskiego)⁵. Po wykonaniu prac adaptacyjnych w pomieszczeniach tych zorganizowano wystawę archeologiczną, która była zmienioną wersją ekspozycji Działu Prehistorycznego. Wystawę podzielono na dwie części zatytułowane: „Czasy przedgermańskie” i „Czasy germańskie i słowiańskie”. Jesienią 1940 r. do nowej siedziby przeniesiono resztę zbiorów muzealnych – na potrzeby muzeum przeznaczono niemal cały były szkolny budynek. Nowa siedziba muzeum wymagała re-

⁴A. Ciosk, *Heimatmuseum w Zielonej Górze (1922–1945)*, [w:] *Muzea zielonogórskie*, red. A. Toczewski, Zielona Góra 1996, s. 57; B. Kres, *Działalność Muzeum w Zielonej Górze*, „Zielonogórskie Zeszyty Muzealne”, T. 4, 1974, s. 219–222.

⁵Tzw. Friedrichschule; A. Ciosk, *Heimatmuseum...*, s. 58–61.

montu i przystosowania do potrzeb ekspozycyjnych. Dotychczasowe zbiory mogły być pokazane w odmienny sposób. Dr Martin Klose opracował i częściowo zrealizował do zakończenia II wojny światowej nowy podział zgromadzonych eksponatów. Jednak zbliżające się działania wojenne uniemożliwiły dokończenie adaptacji budynku i udostępnienie zbiorów muzealnych szerszemu gronu odbiorców⁶.

Po zakończeniu wojny, zgodnie z ustaleniami konferencji Wielkiej Trójki w Jałcie i Poczdamie, Ziemia Zachodnie, a wraz z nimi Zielona Góra, zostały podporządkowane polskiej administracji. Zielonogórskie muzeum w latach 1945–1949 podlegało władzom miejskim. Muzeum funkcjonowało w tym czasie jednak wyłącznie w oparciu o eksponaty niemieckiego Heimatmuseum, co spotykało się z dezaprobatą władz i prasy lokalnej (głównie wielkopolskiej). Kierowniczką muzeum została zatrudniona wcześniej jako tłumaczka Eugenia Łychowska. W muzeum pracował także dr Martin Klose (na stanowisku kustosa). W początkowym okresie dokonano jedynie zamiany napisów niemieckich na polskie. Poważniejsze zmiany merytoryczne dotyczyły jedynie ekspozycji archeologicznej. Wysiłki Eugenii Łychowskiej, aby nadać instytucji bardziej polski charakter, nie przynosiły oczekiwanych skutków (udało się jej zorganizować jedynie wystawy czasowe sztuki polskiej). Po odejściu Łychowskiej ze stanowiska kierowniczką Muzeum Miejskie zostało jesienią 1948 roku przejściowo zamknięte. Muzeum zreorganizowane przez muzealników poznańskich zostało ponownie otwarte pod koniec 1948 r. Najprawdopodobniej największy nacisk położony został na wystawę archeologiczną, która miała dowodzić prasłowiańskiej przeszłości Ziemi Zachodnich. Nowym elementem w muzeum była galeria malarstwa polskiego. Jesienią 1949 r. zdemontowano eksponaty. W tym czasie kierowniczką Muzeum została Krystyna Klęsk, która sprawowała to stanowisko do połowy 1951 r. W grudniu 1948 r. Zarząd Miejski w Zielonej Górze przekazał muzeum władzom państwowym⁷.

Muzeum Miejskie zostało w 1950 r. przemianowane na Muzeum Regionalne w Zielonej Górze. Placówka podlegała Muzeum Narodowemu w Poznaniu. Muzeum Regionalnym kierowali – Krystyna Klęsk, Stanisław Strąbski i Michał Kubaszewski (1954–1957). W roku 1954 udostępniono zwiedzającym ekspozycje muzealne, lecz z powodu złego stanu budynku muzeum wkrótce ponownie zamknięto. W roku 1957 placówka mieszcząca się w stolicy województwa zielonogórskiego uzyskała status Muzeum Okręgowego. Dyrektorem tej instytucji został dotychczasowy kierownik Muzeum Regionalnego Michał Kubaszewski. Muzeum Okręgowe sprawowało nadzór nad

⁶Tamże.

⁷B. Kres, *Działalność Muzeum...*, s. 224.

wszystkimi muzeami zlokalizowanymi w okręgu zielonogórskim. Pracownicy Muzeum Okręgowego prowadzili w tym okresie liczne badania terenowe (głównie w zakresie archeologii i etnografii) na obszarze województwa zielonogórskiego, w wyniku których muzeum wzbogaciło znacznie swoje zbiory⁸.

W roku 1959 Muzeum Okręgowe zostało przeniesione do budynku przy al. Niepodległości, siedziby Powiatowej Rady Narodowej⁹. Jednak muzealne wykorzystanie obiektu wymagało gruntownego remontu budynku. Na początku 1960 r. na dyrektora placówki mianowano Klemensa Felchnerowskiego. Nowy dyrektor powołał następujące działy: etnograficzny, archeologiczny, historyczny, sztuki, winiarski, oświatowy oraz pracownię konserwatorską. Ekspozycje poszczególnych działów zostały ponownie udostępnione publiczności 1 maja 1960 r. Oprócz ekspozycji stałych organizowano także wiele wystaw czasowych (najczęściej z zakresu sztuki najnowszej). W okresie sprawowania przez Klemensa Felchnerowskiego funkcji dyrektora instytucji rozpoczęto selekcję muzealiów pochodzących z dawnego Heimatmuseum, które stanowią obecnie ważną część zbiorów zielonogórskiego muzeum¹⁰. W latach 60. kontynuowano również działalność naukową, zapoczątkowaną w poprzednim dziesięcioleciu.

W latach 1965–1969 stanowisko dyrektora Muzeum Okręgowego w Zielonej Górze sprawował dr Bogdan Kres. W tym okresie największego znaczenia nabrała unikatowa w skali kraju ekspozycja winiarska, co było związane z zainteresowaniami naukowymi ówczesnego dyrektora placówki. W roku 1967 powołane zostały: Dział Ochrony Zabytków Archeologicznych i Dział Przyrodniczy. W tym samym roku placówka otrzymała nazwę Muzeum Ziemi Lubuskiej. Kolejny remont, a także rozbudowę obiektu przy al. Niepodległości przeprowadzono w latach 1969–1973, gdy dyrektorem muzeum był Eugeniusz Jakubaszek. W tym okresie muzeum było nieczynne. W Zielonej Górze udostępniono jedynie ekspozycję Działu Przyrodniczego w Parku Tysiąclecia. Mimo to prowadzono ożywioną działalność wydawniczą, naukową, oświatową oraz opiekę nad muzeami regionalnymi. Pierwszą wystawę po

⁸Aby Muzeum Rejonowe mogło stać się Muzeum Okręgowym, musiano wcześniej opracować program naukowo-badawczy. Według wstępnych założeń w Muzeum Okręgowym miały powstać działy: historyczny, winiarski, sztuki nowoczesnej; A. Ciosk, *Muzeum Okręgowe w Zielonej Górze*, [w:] *Muzea zielonogórskie*, red. A. Toczewski, Zielona Góra 1996, s. 65.

⁹W. Myszkiewicz, *Dzieje obecnej siedziby Muzeum Ziemi Lubuskiej*, „Museion” nr 14, 2003, s. 9.

¹⁰A. Kołodziejski, *Stan i perspektywy rozwoju muzealnictwa okręgu zielonogórskiego*, [w:] *Muzea w województwie zielonogórskim*, Zielona Góra 1966; A. Ciosk, *Muzeum Okręgowe...*, s. 66–68.

remontie otwarto w maju 1973 r., ale dopiero w lutym 1974 r. zaprezentowano całość ciągu ekspozycyjnego (przede wszystkim ekspozycje stałe)¹¹.

W drugiej połowie lat 70. i w pierwszej lat 80. nastąpiła kolejna zmiana struktury organizacyjnej zielonogórskiego muzeum. W roku 1976 dyrektorem Muzeum Ziemi Lubuskiej został dr Jan Muszyński. Muzeum borykało się wówczas z niedoborem przestrzeni ekspozycyjnej i magazynowej w budynku przy al. Niepodległości, dysponowało natomiast kilkoma obiektami w okolicach Zielonej Góry. W roku 1976 został otwarty Zielonogórski Park Etnograficzny w Ochli, który w 1982 roku został przekształcony w Muzeum Etnograficzne w Zielonej Górze z siedzibą w Ochli¹². Również w 1976 r. połączono w jeden Oddział Archeologiczny dotychczasowy Dział Archeologiczny i Dział Ochrony Zabytków Archeologicznych. Siedzibą Oddziału Archeologicznego stał się renesansowy dwór Kietliczów w Świdnicy. Na bazie Oddziału Archeologicznego powstało w 1982 roku autonomiczne Muzeum Archeologiczne Środkowego Nadodrza w Zielonej Górze z siedzibą w Świdnicy. W roku 1978 powołany został Dział Braterstwa Broni, na bazie którego utworzono w 1985 roku Lubuskie Muzeum Wojskowe w Drzonowie. Zlikwidowany został natomiast Oddział Przyrodniczy¹³.

W głównym budynku skoncentrowano się na gromadzeniu i eksponowaniu dzieł sztuki współczesnej. W oparciu o dotychczasowy Dział Sztuki powołano: Dział Sztuki Dawnej, Dział Sztuki Współczesnej oraz Dział Galerii Autorskich. Największą część ciągu ekspozycyjnego muzeum zarezerwowano na potrzeby stałych Galerii Autorskich, które były indywidualnymi prezentacjami współczesnych twórców polskich. Prezentacje te stanowiły o specyfice zielonogórskiego muzeum w skali całego kraju¹⁴. Obok sztuki współczesnej w Muzeum Ziemi Lubuskiej prezentowano zbiory Działu Wi-

¹¹Od września 1971 – jako oddział Muzeum Ziemi Lubuskiej – istniało Muzeum Martyrologii Alianckich Jeńców Wojennych w Żaganiu; zob. E. Jakubaszek, *Sprawozdanie z działalności Muzeum Ziemi Lubuskiej za okres od 1 stycznia 1970 do 31 grudnia 1972 roku*, „Zielonogórskie Zeszyty Muzealne”, T. 4, 1974, s. 227–233; A. Ciosk, *Muzeum Okręgowe...*, s. 70–71.

¹²Placówkę tworzą zbiory Działu Etnograficznego zielonogórskiego muzeum i skansen budownictwa ludowego; zob. J. Muszyński, *Muzea, [w:] Przemiany i perspektywy*, Zielona Góra 1985, s. 96; A. Ciosk, *Muzeum Okręgowe...*, s. 71.

¹³A. Ciosk, *Muzeum Okręgowe...*, s. 72–75.

¹⁴W Muzeum Ziemi Lubuskiej prezentowano w różnych okresach galerie autorskie Mariana Kruczka, Kajetana Sosnowskiego, Andrzeja Gieragi, Józefa Marka, Aleksandry Domańskiej-Bortowskiej, Marii Powalisz-Bardońskiej, Józefa Burlewicza, Józefa Marka, Jana Berdyszaka, Lucyny Krakowskiej, Leszka Krzyszkowskiego, Józefa Cyganka, Zbigniewa Horbowego; J. Muszyński, *Paralele muzealne – wspomnienia, [w:] Muzea zielonogórskie*, red. A. Toczewski, Zielona Góra 1996, s. 45–48; L. Sarnowska, *Galerie autorskie. Katalog-kalendarium 1976–1988*, Zielona Góra 1989.

niarskiego. Ekspozycja winiarska zmieniała jednak w okresie sprawowania przez dr. Jana Muszyńskiego kilkakrotnie swój kształt i aranżację. Planowany ostatni etap reorganizacji zielonogórskiego muzealnictwa – Muzeum Zielonej Góry – nie został zrealizowany. W roku 1991 przeznaczony na ten cel budynek został decyzją Rady Miejskiej Zielonej Góry odebrany muzeum¹⁵.

W roku 1998 dyrektorem placówki został dr Andrzej Toczewski. 18 maja 1998 roku Muzeum Ziemi Lubuskiej jako jedno z pierwszych zostało wpisane do Państwowego Rejestru Muzeów. W muzeum zwiększono znacznie liczbę wystaw czasowych, których tematyka koncentruje się głównie na sztuce dawnej i współczesnej oraz na historii regionalnej ze szczególnym uwzględnieniem dziejów Zielonej Góry. Otwarto również nowe ekspozycje stałe oraz dokonano dalszych zmian organizacyjnych.

Oprócz wymienionych wcześniej dyrektorów i kierowników muzeum w Zielonej Górze nie sposób nie wspomnieć osób szczególnie zasłużonych dla tej instytucji w przeszłości. Halina Byszewska-Skiba w latach 1960–1976 kierowała Działem Sztuki przyczyniając się do zgromadzenia wartościowych dzieł sztuki dawnej i nowoczesnej (m.in. rzeźby sakralnej oraz prac artystów polskich pochodzących z konkursów „Złotego Grona”). Edward Dąbrowski był kierownikiem Działu Archeologicznego muzeum w latach 1960–1976, prowadził badania archeologiczne wczesnego średniowiecza dowodząc znaczenia obronnego Krosna Odrzańskiego i jego okolic dla młodego państwa piastowskiego. Leszek Kania, od 1997 roku zastępca dyrektora Muzeum Ziemi Lubuskiej, w latach 1989–1997 kierownik Działu Sztuki Współczesnej, jest organizatorem wielu wystaw sztuki współczesnej oraz twórcą powstałej w 2001 roku Galerii „Nowy Wiek”. Dr Barbara Kołodziejska kierowała w latach 1960–1976 Działem Etnograficznym, a od roku 1976 Zielonogórskim Parkiem Etnograficznym; jest autorką licznych prac dotyczących etnografii byłego województwa zielonogórskiego. Stanisław Kowalski w latach 1989–1996 zastępca dyrektora Muzeum Ziemi Lubuskiej, jest autorem licznych prac o zabytkach architektonicznych. Wiesław Myszkiewicz w latach 1960–1962 oraz 1987–2003 kierował Działem Historycznym, jest wybitnym znawcą dziejów Zielonej Góry – w swoich badaniach zajmował się głównie układem przestrzennym miasta, w szczególności zaś kształtowaniem się sieci ulicznej Zielonej Góry¹⁶.

Muzeum Ziemi Lubuskiej jest wojewódzką samorządową jednostką kultury. Ogólny nadzór nad placówką sprawuje Minister Kultury i Dziedzictwa

¹⁵J. Muszyński, *Jak nie powstało Muzeum Zielonej Góry*, „Museion”, nr 13, 2003, s. 3–6; A. Ciosk, *Muzeum Okręgowe...*, s. 73–75.

¹⁶A. Ciosk, *Leksykon Muzeum Ziemi Lubuskiej (1)*, „Museion”, nr 7, 2000, s. 23–25.

Narodowego, a bezpośredni – Zarząd Województwa Lubuskiego. Placówka została wpisana do Rejestru Instytucji Kultury Województwa Lubuskiego 4 stycznia 1999 roku. Przy Muzeum Ziemi Lubuskiej działa składająca się z 9 osób Rada Muzeum, której kadencja trwa cztery lata. Jej przewodniczącym jest prof. dr hab. Jerzy Piotr Majchrzak. W Zielonej Górze ma swoją siedzibę Towarzystwo Przyjaciół Muzeum Ziemi Lubuskiej, którego celem jest organizacyjne i rzeczowe wspieranie oraz promowanie działalności muzeum. Przewodniczącym towarzystwa jest dr Tomasz Florkowski. Muzeum w Zielonej Górze działa na podstawie ustawy o muzeach z 21 listopada 1996, ustawy o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej z 25 października 1991 roku oraz statutu. Statut Muzeum Ziemi Lubuskiej w Zielonej Górze został nadany Uchwałą Zarządu Województwa Lubuskiego (Uchwała nr 116/756/2000) z dnia 16 października 2000 roku. Do podstawowych dokumentów organizacyjnych należy zaliczyć także regulamin organizacyjny sporządzony 15 lutego 1999 oraz zarządzenia Dyrektora Muzeum Ziemi Lubuskiej.

Budynek instytucji jest zlokalizowany w centrum Zielonej Góry, u zbiegu al. Niepodległości i ul. dr. Pieniężnego. Powstały w drugiej połowie XIX w. obiekt został w 1976 r. wpisany do rejestru zabytków. Siedziba muzeum jest budowlą wolnostojącą, trójkondygnacyjną, częściowo podpiwniczoną. Kubatura budynku wynosi 12 560 m³, a powierzchnia użytkowa 2746 m². Wymiary zewnętrzne obiektu są następujące: długość 68 m, szerokość 28 m, wysokość 12 m. Budynek pełni funkcje wystawiennicze, magazynowe i administracyjno-biurowe. Do głównego gmachu dobudowane są garaże.

Muzeum Ziemi Lubuskiej jest zarządzane przez dyrektora powoływanego w drodze konkursu i odwoływanego przez Zarząd Województwa Lubuskiego. Zastępcę dyrektora muzeum powołuje na wniosek dyrektora Zarząd Województwa Lubuskiego. Muzeum w chwili obecnej prowadzi następujące wewnętrzne komórki organizacyjne: Dział Winiarski, Dział Historyczny wraz z wpisanym w jego strukturę Gabinetem Numizmatycznym, Dział Sztuki Współczesnej, Dział Sztuki Dawnej, Dział Fotografiki i Informacji Medialnej, Dział Oświatowy, Dział Wydawniczy, Dział Administracyjno-Gospodarczy, Księgownia. Planowane jest również utworzenie Muzeum Historii Miasta Zielonej Góry, które będzie oddziałem Muzeum Ziemi Lubuskiej¹⁷. Placówka posiada także pracownię fotograficzną i bibliotekę. Stan zatrudnienia w muzeum w dniu 31 grudnia 2004 r. wynosił 43 pracowników,

¹⁷Formalnie Muzeum Historii Miasta Zielonej Góry zostało utworzone w roku 2000 Zarządzeniem Dyrektora Muzeum nr 4/2000; patrz J. Muszyński, *Jak nie...*, s. 4.

w tym 18 zatrudnionych było w działach merytorycznych, 4 w finansach i kadrach, a 21 w administracji i obsłudze. Spośród 43 pracowników 37 osób było zatrudnionych na pełny etat.

Zbiory muzeum w Zielonej Górze 31 grudnia 2004 roku liczyły 17 421 obiektów wpisanych do inwentarza. W Muzeum Ziemi Lubuskiej zdeponowano również 312 obiektów. Dział Sztuki Współczesnej zgromadził 6157 muzealiów. Są to głównie dzieła sztuki z zakresu malarstwa, rzeźby, ceramiki, grafiki, rysunku, tkaniny, plakatu i dokumentacji artystycznej. Dział ma znaczącą kolekcję prac z okresu międzywojennego¹⁸. Zdecydowana większość eksponatów powstała jednak po roku 1945. Prace z tego okresu decydują o jakościowej wartości zbiorów sztuki współczesnej zielonogórskiego muzeum. Zbiory polskiego malarstwa powojennego ukazują wszystkie znaczące prądy i orientacje w sztuce polskiej¹⁹. Szczególnie cenne są dzieła zakupione od artystów uczestniczących w organizowanych w Zielonej Górze sympozjach i wystawach „Złotego Grona”. Muzeum Ziemi Lubuskiej posiada obszerną kolekcję współczesnej grafiki polskiej²⁰. Niezwykle cenne z punktu widzenia kształtowania tożsamości regionalnej są dzieła prezentujące lubuskie środowisko twórcze. Wśród liczącego około dwóch i pół tysiąca prac zbioru lubuskiej plastyki znajdują się kolekcje dzieł najwybitniejszych artystów regionu: Klema Felchnerowskiego, Stefana Słockiego, Mariana Szpakowskiego, Hilarego Gwizdały czy Andrzeja Gordona²¹.

Dział Sztuki Dawnej to ponad 2200 eksponatów z zakresu malarstwa, rzeźby, grafiki i rzemiosła. W swej ogólnej koncepcji ukazuje przemiany zachodzące w kulturze duchowej i materialnej człowieka. Dział kolekcjonuje dzieła sztuki i przedmioty użytkowe z okresu od średniowiecza po rok 1918 (przedmioty użytkowe aż do czasów współczesnych). Do najcenniejszych zażytków należą rzeźby sakralne powstałe od XIV do początków XX wieku na terenie Dolnego Śląska. Zbiory malarstwa obejmują blisko 350 prac powstałych w okresie od XVI do końca lat 30. XX wieku. W jego skład wchodzi popularne na Śląsku malarstwo religijne, pejzażowe, portrety władców rządzących regionem (m.in. Henryka Brodatego) i mieszczan zielonogórskich.

¹⁸M.in.: Olgi Boznańskiej, Tadeusz Makowskiego, Władysława Strzemińskiego, Leona Chwistka, Stanisława Ignacego Witkiewicza.

¹⁹M.in. takich twórców jak: Jan Cybis, Waclaw Taranczewski, Andrzej Strumiłło, Marek Oberländer, Teresa Pagowska, Andrzej Matuszewski, Franciszek Starowieyski, Henryk Stażewski, Jonasz Stern, Stefan Gierowski, Tadeusz Dominik, Jan Lebenstein, Edward Dwurnik, Jan Dobkowski, Kazimierz Mikulski, Erna Rosenstein, Tadeusz Kantor, Jerzy Nowosielski.

²⁰Wato wymienić prace Marii Jaremy, Lucjana Mianowskiego, Józefa Gielniaka.

²¹A. Toczewski, *Program statutowej i organizacyjnej działalności Muzeum Ziemi Lubuskiej w Zielonej Górze*. „Studia Zielonogórskie”, t. 8, s. 102.

Kolejny zespół tworzą sztychy przedstawiające układ przestrzenny i architekturę Zielonej Góry oraz zachodzące w nich zmiany. Dział Sztuki Dawnej posiada ponad 300 obiektów związanych z kultem i kulturą prawosławną. Liczebność zbioru jest efektem wieloletniej współpracy muzeum ze służbami celnymi. Zespół ceramiki datowanej od XVI po lata 60. XX wieku liczy ponad 400 obiektów. Dział dysponuje również znaczącymi kolekcjami rzemiosła zegarmistrzowskiego, złotniczego, konwisarskiego, kowalstwa i mebli. Zabytki techniki (np. wagi, miary, żelazka, maszyny do pisania) tworzą odrębną i dynamicznie rozwijającą się grupę muzealiów²².

Unikatowy w skali kraju Dział Winiarski posiada 1500 muzealiów związanych z historią uprawy winnej latorośli i produkcji wina w Zielonej Górze i jej okolicach, kulturą picia wina, jego znaczeniem dla życia mieszkańców regionu, cywilizacji europejskiej i światowej. Do najważniejszych eksponatów należą narzędzia używane przy uprawie winnic i produkcji wina (m.in. prasy, tłocznie, młynki i wyciskarki). Kolejnym istotnym elementem zbiorów i ekspozycji winiarskiej są naczynia służące do przechowywania i konsumpcji (beczki drewniane, wyroby z cyny, srebra, naczynia z gliny, kamionki). Najliczniej reprezentowane są dawne i współczesne wyroby ze szkła użytkowego i artystycznego. Szczególnie cenne są kielichy i puchary z hut szkła w Urzeczcu i Nalibokach oraz wytwórni śląskich, datowane na XVIII wiek. Z tematyką winiarstwa związana jest również kolekcja ekslibrisów, etykiet win zielonogórskich, paszportów i listów przewozowych na wino. Istotnym elementem Działu są obrazy artystów zielonogórskich prezentujące prace i zwyczaje związane z wyrobem i konsumpcją wina. Przykładem tego typu eksponatów jest cykl 12 obrazów autorstwa Doroty Komar-Zmyślony „Rok na zielonogórskiej winnicy” i obraz Ireny Bierwiazzonek „Produkcja wina w Zielonej Górze”²³.

Wśród liczących ponad 2 800 obiektów zbiorów Działu Historycznego znaczną część stanowią zabytki związane z przeszłością Zielonej Góry, w dużej mierze odziedziczone po dawnym Heimatmuseum. Kolekcje stempli pieczętnych, planów Zielonej Góry oraz mapy jej najbliższych okolic, fotografii i widokówek pozwalają w atrakcyjny sposób zilustrować dzieje miasta. Do niezwykle rzadko spotykanych muzealiów należą takie zabytki archeologii prawnej jak: powstały w latach 1663–1665 „Extract Protokolli...”, wyciąg z protokołów sądowych opisujących przebieg procesów przeciw zielonogórskim „czarownicom”, czy też kamienie hańbiące. Dzieje Polonii zielonogórskiej dokumentują pamiątki po Związku Rzemieślników Polskich. Muzeum

²²L. Dzieżyc, *Kolekcje Działu Sztuki Dawnej*, „Museion”, nr 7, 2000, s. 10.

²³A. Toczewski, *Program statutowej...*, s. 104–105.

dysponuje liczną grupą muzealiów ilustrujących powojenny rozwój miasta. Należą do nich kolekcje plakatów i druków ulotnych: sztandary, dokumenty życia politycznego i kulturalnego. Zbiory uzupełniane są poprzez liczne dary²⁴. W strukturę Działu Historycznego jest wpisany Gabinet Numizmatyczny, który zgromadził ponad 4900 numizmatów (monet, banknotów i medali), w tym interesujący zbiór zielonogórskich pieniędzy zastępczych.

Muzeum Ziemi Lubuskiej prowadzi ożywioną działalność wystawieniową. W roku 2004 otwarto stałą galerię „Poczet piastowskich książąt Śląska Lubuskiego”, prezentującą portrety 24 książąt piastowskich władających w przeszłości obszarem Śląska Lubuskiego²⁵. Do innych wystaw stałych należą: „Dawna Zielona Góra” z makietami przedstawiającymi Zieloną Górę w XVIII wieku i w czasach współczesnych, galeria obrazów Tadeusza Kuntzego²⁶, galeria witraży Marii Powalisz-Bardońskiej, „Galeria Sztuki Śląska Lubuskiego”, galeria Mariana Kruczka, „Śląskie Rzemiosło Konwisarskie” oraz „Obrazy Zielonogórskiego Winiarstwa”. W roku 2004 muzeum zorganizowało 34 wystawy czasowe we własnej siedzibie, 5 wystaw poza siedzibą oraz 1 wystawę za granicą. Muzeum wypożycza również na cele ekspozycyjne zabytki innym placówkom.

Najwięcej zwiedzających przyciągnęła wystawa grafiki Salvadora Dalego, którą odwiedziło 4848 osób oraz wystawy fotograficzne – „Świat w obiektywie National Geographic”, „Historia pt. Newsweek”. W roku 2003 muzeum zorganizowało 44 wystawy czasowe, a w roku 2002 pięćdziesiąt ekspozycji czasowych²⁷.

Jednym z podstawowych zadań muzeum jest prowadzenie i organizowanie badań naukowych. Do najważniejszych zadań badawczych w dziedzinie historii należy kontynuowanie prac mających na celu poznanie rozwoju przestrzennego Zielonej Góry²⁸, dziejów winiarstwa i sukiennictwa zielonogórskiego, obozów jenieckich położonych na terenie województwa lubuskiego; prace badawcze nad motywami pieniędzy zastępczych rejencji legnickiej,

²⁴Tamże; w ramach akcji „My zielonogórzanie – nasz lubuski dom” muzeum wzbogaciło się o ponad 300 eksponatów.

²⁵Autorką portretów i towarzyszącego im drzewa genealogicznego Piastów Śląska Lubuskiego jest zielonogórska artystka Irena Bierwiaczonek.

²⁶W 2004 r. Muzeum Ziemi Lubuskiej dzięki współpracy z Fundacją Zbiorów im. Ciechanowieckich pozyskało w depozyt 5 obrazów zielonogórskiego artysty. Galerię obrazów Tadeusza Kuntzego otwarto w lutym 2005 r.

²⁷Więcej w *Sprawozdaniach z działalności merytorycznej Muzeum Ziemi Lubuskiej* publikowanych w informatorze Muzeum Ziemi Lubuskiej „Museion”.

²⁸W latach 2003–2004 w Zielonej Górze z inicjatywy Muzeum Ziemi Lubuskiej przeprowadzono badania archeologiczne miasta, które mają udzielić informacji o jego pierwotnym rozplanowaniu.

historią stosowania tortur i kartografią Śląska. W dalszym ciągu prowadzone są badania nad rolą książąt piastowskich linii żagańsko-głogowskiej w dziejach północnej części Dolnego Śląska. Dział Sztuki Dawnej gromadzi i opracowuje materiały dotyczące historii muzealnictwa zielonogórskiego po II wojnie światowej, postaci Tadeusza Kuntzego i jego znaczenia dla tożsamości regionu. Dział ten bada również ikonografię dawnej Zielonej Góry. W dziedzinie sztuki współczesnej najistotniejsze są prace związane z opracowywaniem katalogów zbiorów, w tym szczególnie katalogu kolekcji obrazów z wystaw „Złotego Grona”.

Muzeum Ziemi Lubuskiej w Zielonej Górze prowadzi intensywną działalność oświatowo-edukacyjną. Dział Oświatowy muzeum współpracuje ze szkołami, instytucjami kultury, związkami twórczym i stowarzyszeniami. Organizuje lekcje muzealne i konkursy z zakresu historii sztuki, gromadzi materiały dokumentacyjne stanowiące kronikę muzeum, koordynuje działalność popularyzatorską i wydawniczą. Dużym zainteresowaniem cieszą się organizowane przez Dział Oświatowy cykliczne spotkania. „Studium wiedzy o sztuce” – realizowany we współpracy z Uniwersytetem Trzeciego Wieku w Zielonej Górze cykl wykładów na różnorodne tematy związane ze sztuką, ilustrowany obiektami ze zbiorów muzeum (w roku 2004 odbyło się 8 spotkań). „Muzealne spotkania ze sztuką” (11 spotkań w 2004 roku) umożliwiają kontakt zwiedzających z kuratorami, komisarzami nowo otwartych wystaw i plastykami. „Z muzyką przez wieki” (7 spotkań w 2004 r.) to nazwa cyklu wykładów poświęconych muzyce i kompozytorów różnych epok, połączonych z koncertami płytowymi. Do ogółu dorosłej publiczności adresowany jest cykl wykładów popularno-naukowych o historii miasta i regionu pt. „Wszechnica Lubuska”. Ponadto w 2004 r. Muzeum Ziemi Lubuskiej zorganizowało 15 koncertów kameralnych, 2 sesje naukowe, 1 konferencję metodyczną, 3 spotkania autorskie, 1 licytację, 2 fora regionalistów lubuskich. Wśród dzieci i młodzieży szkolnej w ramach zajęć edukacyjno-oświatowych Dział Oświatowy muzeum organizuje ferie w muzeum oraz ogólnopolskie konkursy: plastyczny pt. „Moja przygoda w muzeum” i fotograficzny „Muzealne spotkania z fotografią”, a także okręgowe eliminacje Olimpiady Artystycznej – sekcji plastyki. Dużym zainteresowaniem cieszą się lekcje muzealne, warsztaty zajęciowe i okolicznościowe konkursy. W roku 2004 w MZL przeprowadzono 40 lekcji muzealnych na 10 różnych tematów.

Promocją muzeum zajmuje się Dział Fotografiki i Informacji Medialnej, do jego zadań należy także przygotowywanie ekspozycji fotograficznych, dokumentowanie wystaw oraz innych wydarzeń odbywających się w muzeum, współpraca z mediami, koordynacja planu wystaw i współpracy zagranicz-

nej. Dział Fotografiki i Informacji Medialnej prowadzi stronę internetową muzeum www.zgora.pl/muzeum.

W ramach działalności wydawniczej, jednej z ustawowych, muzeum publikuje katalogi zbiorów i wystaw, przewodniki po wystawach, foldery, wydawnictwa o charakterze naukowym i popularno-naukowym, tomiki poetyckie, informatory, plakaty oraz gadżety związane z muzeum i wystawami. W roku 2004 Muzeum Ziemi Lubuskiej w Zielonej Górze wydało: 1 katalog zbiorów („Poczet piastowskich książąt Śląska Lubuskiego”), 4 katalogi wystaw, 9 folderów – informatorów do ekspozycjach czasowych, 5 wydawnictw naukowych i popularnonaukowych (m.in.: X tom „Studiów Zielonogórskich” pod red. A. Toczewskiego, „Historia zielonogórskiego winiarstwa”, „Ziemia Lubuska. Studia nad tożsamością regionu” pod red. A. Toczewskiego), informator zielonogórskiego muzeum – „Museion” nr 15, 1 plakat do wystawy, pocztówki z motywami winiarskimi (6 rodzajów) oraz 2 zakładki do książki.

Szczególną rolę dla badaczy historii Zielonej Góry i jej współczesnego oblicza odgrywają „Studia Zielonogórskie”, niezastąpione źródło informacji o mieście. Publikowany od 1998 roku informator Muzeum Ziemi Lubuskiej, zatytułowany „Museion”, jest wydawnictwem, które dokumentuje pracę muzeum. W muzeum działa sklepik, w którym można nabyć wydawnictwa publikowane przez Muzeum Ziemi Lubuskiej oraz książki innych wydawców dotyczące historii regionalnej i sztuki.

Do najważniejszych zadań muzeum, obok gromadzenia i udostępniania posiadanych zbiorów, należy odpowiednie ich zabezpieczenie i ochrona. Z racji wieku zbiorów oraz ich interdyscyplinarnego charakteru najpilniejsze potrzeby w zakresie renowacji ma Dział Sztuki Dawnej. Prowadzone od wielu lat prace konserwatorskie umożliwiły prezentację w nowym poszerzonym kształcie Galerii Sztuki Śląska Lubuskiego. W chwili obecnej do zabiegów restauratorskich w zielonogórskim muzeum przewidzianych jest 75 obiektów. Są to muzealia z różnych dziedzin powstałe od XV do połowy XX wieku. Popularyzacji tematu służyła także ekspozycja „Zabytki do konserwacji”, połączona z akcją medialną w prasie, radiu i telewizji²⁹.

W roku 2004 Muzeum Ziemi Lubuskiej odwiedziło 20 989 osób, w tym 5664 to zwiedzający placówkę indywidualnie, w grupach zorganizowanych – 15 325 osób (7861 to młodzież szkolna). 13 011 osób odwiedziło muzeum bezpłatnie. Wpływy za bilety wstępu w 2004 r. wyniosły 26 324 zł. W roku 2003 muzeum zwiedziło ogółem 15 631 osób, a dochody z biletów wyniosły 14 397 zł. W roku 2002 liczby te wyniosły odpowiednio 15 633 osoby zwiedzające i 19 566 zł dochodu za bilety wstępu. Rekordowe wyniki mu-

²⁹L. Dzieżyc, *Depozyt dziejów*, „Museion”, nr 15, 2004, s. 23.

zeum osiągnęło w roku 2000, kiedy placówkę odwiedziło 22 487 osób, a zysk z biletów wyniósł 30 407 zł i w roku 1998 (23 072 zwiedzających, 18 579 zł dochodu z biletów) oraz w roku 1984, w którym muzeum odwiedziło 25 989 osób³⁰.

W 2004 dochody Muzeum Ziemi Lubuskiej w Zielonej Górze wyniosły 1 374 487 zł, z których 128 655 zł pochodziło z działalności statutowej placówki, 670 318 zł z dotacji samorządu województwa, 533 500 zł z dotacji celowej ministra kultury. Pozostałe przychody muzeum wyniosły 42 014 zł. Wydatki muzeum w 2004 r. wyniosły 1 367 959 zł, z których na wynagrodzenia pracowników wydano 798 665 zł, pochodne od wynagrodzeń 145 867 zł, na bieżące utrzymanie obiektów 296 469 zł i 126 958 z na pozostałe wydatki.

W planach rozwoju Muzeum Ziemi Lubuskiej centralną rolę odgrywa utworzenie Muzeum Historii Miasta, które miałyby odpowiadającą potrzebom ekspozycyjnym i magazynowym własną siedzibę. Będzie w nim prezentowana historia Zielonej Góry w porządku chronologicznym. Szczególnie ważną rolę odegrają ekspozycje poświęcone winiarstwu, sukiennictwu i innym zielonogórskim rzemiosłom. Ukazanie średniowiecznego układu miasta wymaga przeprowadzenia kolejnych badań archeologicznych. Planowane jest także zwiększenie powierzchni ekspozycyjnej w budynku przy al. Niepodległości. Obecnie trwa adaptacja części piwnic na potrzeby ekspozycji pt. „Średniowieczne narzędzia tortur”, która będzie także ilustrować procesy zielonogórskich „czarownic”. Trwają również zabiegi o pozyskanie środków na dobudowanie do budynku nowego skrzydła. Powstałaby w nim galeria współczesnej sztuki polskiej, która we właściwy sposób eksponowałaby dzieła pozyskane z wystaw „Złotego Grona” i Biennale Sztuki Nowej. Na zapleczu budynku planowane jest umieszczenie lapidarium, przez co oferta muzeum stałaby się atrakcyjniejsza dla zwiedzających³¹.

Zgodnie z przyjętą 21 listopada 1996 roku Ustawą o muzeach, do zadań placówek muzealnych należy: trwała ochrona dóbr kultury, informowanie o wartościach i treściach gromadzonych zbiorów, upowszechnianie podstawowych wartości humanistycznych, kształtowanie wrażliwości estetycznej

³⁰Wiązało się to z organizacją takich wystaw jak „Zamaskowany – Odkryty – Zdemaskowany” autorstwa Pat York (24 III–3 V 1998 – 7123 zwiedzających), „Fantastyczny wszechświat” Wojciecha Siudmaka (16 I–15 III 1998 – 4576 zwiedzających), „Wielka Wystawa Fotografii National Geographic” (10 V–4 VI 2000 – 5448 osób). Większe liczby zwiedzających muzeum osiągało w latach 1977–1980 (nawet 48 570 w 1978 r.), ale dotyczy one całości muzeum przed wyłączeniem z jego struktury muzeów w Świdnicy, Ochli i Drzonowie.

³¹Strategia i koncepcje działalności Muzeum Ziemi Lubuskiej, „Museion”, nr 11, 2002, s. 2–3.

i umożliwianie kontaktu ze zbiorami. Muzea prowadząc badania naukowe i działalność edukacyjną stają się we współczesnym świecie w coraz większym stopniu aktywnymi uczestnikami nauki i kultury, co nie stoi w sprzeczności z takimi celami muzeów jak gromadzenie dóbr kultury, czy ich konserwacją. Muzea są jednocześnie instytucjami, które dają świadectwo stanu kultury (duchowej i materialnej) poszczególnych narodów, regionów i miast. Aby zrozumieć rolę muzeów w życiu społeczeństw, trzeba ich istnienie rozpatrzeć w wielu aspektach, co było celem niniejszej pracy³².

³²A. Toczewski, *Program statutowej i organizacyjnej działalności Muzeum Ziemi Lubuskiej w Zielonej Górze*. „Studia Zielonogórskie”, red. A. Toczewski, t. 8, 2002, s. 101.